दोस्रो २.५ महिने

प्राथमिक शिक्षक सेवाकालीन तालिम पाठ्यक्रम

अभ्यास शिक्षण

निर्देशिका एवं प्रयोगात्मक पुस्तिका

2nd Pack
6 of 1

.19572
G-a
8

श्री ५ को सरकार
शिक्षा तथा खेलकूद मन्त्रालय
शैक्षिक जनशक्ति विकास केन्द्र
सानोठिमी, भक्तपुर
२०५८

दोस्रो २.५ महिने

प्राथमिक शिक्षक सेवाकालीन तालिम

अभ्यास शिक्षण

निर्देशिका एवं प्रयोगात्मक पुस्तिका

श्री ५ को सरकार
शिक्षा तथा खेलकूद मन्त्रालय
शैक्षिक जनशक्ति विकास केन्द्र
सानोठिमी, भक्तपुर
२०५८

लेखक– माधवप्रसाद ढकाल
एशियाली विकास बैंकको प्राविधिक सहयोग १६२३
स्याग्रीक इन्टरनेशनलको सहयोगमा निर्मित

परिमार्जन कार्यदल

डा. मनप्रसाद वाग्ले
माधवप्रसाद ढकाल
घनश्याम विक्रम राणा

G 306
शैक्षिक जनशक्ति विकास केन्द्र पुस्तकालय

शैक्षिक जनशक्ति विकास केन्द्र
२०५८

भूमिका

प्राथमिक शिक्षा नै उच्च शिक्षाको जग भएकाले यस तहको शिक्षालाई अझ गुणस्तरीय बनाउनु आजको आवश्यकता हो । प्राथमिक तहमा शिक्षाको प्रमुख संवाहक शिक्षकहरू नै भएको हुँदा दक्ष र तालिम प्राप्त शिक्षकहरूबाट मात्रै गुणस्तरीय शिक्षाको अपेक्षा गर्न सकिन्छ । देशमा विद्यमान तालिम अप्राप्त शिक्षकहरुको ठूलो संख्यालाई तालिम प्रदान गरी योग्य र सक्षम शिक्षकहरू तयार गर्न शैक्षिक जनशक्ति विकास केन्द्रले १० महिने सेवाकालीन प्राथमिक शिक्षक तालिम कार्यक्रमको सञ्चालन गर्दै आएको छ। शिक्षा तथा खेलकूद मन्त्रालयले शिक्षक नियुक्तिमा तालिमलाई अनिवार्य गराई तालिम अप्राप्त व्यक्तिहरूलाई शिक्षण कार्यमा संलग्न हुनबाट बञ्चित गराउनुपर्ने कुराको महशुस गरेको छ । यस सन्दर्भमा पर्याप्त आवश्यक तयारी समेत भइरहेको वर्तमान परिप्रेक्ष्यमा आफ्नो ज्ञान र सीपको विकास गर्न तथा वृत्तिविकासको लागि समेत शिक्षकहरू स्वयं नै तालिम प्रति आकर्षित हुनुपर्ने देखिन्छ ।

निरन्तर रूपमा १० महिनासम्म शिक्षकहरूलाई तालिममा सहभागी गराउँदा विद्यालयको पठन-पाठनमा वाधा पुग्न जाने कुराको महशुस गर्दै उक्त तालिम अवधिलाई ४ खण्डमा विभाजित गरी प्रत्येक खण्डलाई २.५ महिनाको तालिम अवधि निर्धारण गरिएको छ । प्रत्येक २.५ महिने तालिम अवधिका लागि छुट्टाछुट्टै प्राथमिक शिक्षक तालिम प्याकेजहरू निर्माण गरी लागु गरिएको छ । यो तालिम प्याकेजबाट शिक्षकहरूलाई सहभागितामूलक ढङ्गले क्रियाकलापमा आधारित भएर शिक्षण सीप र प्रविधिको ज्ञान आर्जन गर्न सहयोग पुग्ने अपेक्षा राखिएको छ ।

यस तालिम प्याकेज लेखन कार्य र परिमार्जन कार्यमा संलग्न हुनु भएका विद्वान महानुभावहरूलाई यो केन्द्र हार्दिक धन्यवाद ज्ञापन गर्दछ ।

२०५८ मार्ग

शैक्षिक जनशक्ति विकास केन्द्र
सानोठिमी, भक्तपुर

श्री ५ को सरकार
शिक्षा मन्त्रालय शैक्षिक जनशक्ति विकास केन्द्र

अभ्यास शिक्षण

दोस्रो अढाई महिने कार्यक्रम
प्रशिक्षण केन्द्र
२०५८

प्रशिक्षार्थीको नाम ....

रोल नम्बर ....

सहयोगी विद्यालयको नाम: ....

ठेगाना: ....

सुपरीवेक्षकको नाम: ....

विषय/विद्यालय सुपरीवेक्षक ....

विषय सूची

शीर्षक	पृष्ठ संख्या
प्राथमिक शिक्षक सेवाकालीन तालिम परिचय	१
अभ्यास शिक्षण पाठ्यांश परिचय	१
पाठयोजनाको आधारभूत अङ्गहरू	३
लघु शिक्षण	६
अभ्यास शिक्षण पाठ्यांशको कार्यान्वयन प्रक्रिया	१०
सन्दर्भ सामग्री	१२
परिशिष्ट: क लघु शिक्षण योजना फारमहरू	१३
परिशिष्ट: ख पाठ योजना संख्या	१६
परिशिष्ट: ग सहपाठी कक्षा अवलोकन फाराम	३१
परिशिष्ट: घ प्रश्न निर्माण	३७
परिशिष्ट: ङ विद्यालय अध्ययन प्रतिवेदन	३८
परिशिष्ट: च कक्षा शिक्षण अवलोकन सूचकहरू	४१
परिशिष्ट: छ कक्षा शिक्षण मूल्याङ्कन फारम	४२
परिशिष्ट: ज अभ्यास शिक्षण अन्तिम मूल्याङ्कन फाराम	४३

प्राथमिक शिक्षक सेवाकालीन तालिम : एक परिचय

शिक्षालाई जगदेखि नै गुणस्तरयुक्त बनाउँदै लानुपर्ने सर्वमान्य धारणा हो । यसै क्रममा श्री ५ को सरकार शिक्षा मन्त्रालयले प्राथमिक शिक्षाको स्तरयुक्त विकास गर्न विभिन्न क्षेत्रमा कार्यरत शैक्षिक जनशक्तिको विकासका लागि वि. सं. २०५० सालमा शैक्षिक जनशक्ति विकास केन्द्रको स्थापना गरेको छ । प्राथमिक शिक्षक प्रशिक्षण सम्बन्धी नीति निर्धारण कार्यमा परामर्श दिनु, प्राथमिक शिक्षक, शैक्षिक व्यवस्थापक, विद्यालय निरीक्षकको लागि तालिमको व्यवस्था गर्नु र यस सम्बन्धमा समन्वय, मूल्याङ्कन र अनुसन्धान कार्य संचालन गर्नु यस केन्द्रको प्रमुख उद्देश्य हो ।

यस शैक्षिक जनशक्ति विकास केन्द्रले प्रमुख रूपमा दश महिने प्राथमिक शिक्षक सेवाकालीन तालिमका साथै विद्यालय निरीक्षक, जिल्ला शिक्षा अधिकारी, क्षेत्रीय शिक्षा निर्देशकका लागि आवश्यक सीप विकासको कार्यक्रम संचालन गर्दै आएको छ । यस केन्द्र अन्तर्गत अधिराज्य भर नौ स्थानमा प्राथमिक शिक्षक प्रशिक्षण केन्द्रको स्थापना गरी प्राथमिक शिक्षक सेवाकालीन तालिम संचालन गर्दै आएको छ । यस केन्द्रले हालसम्म १९ वटा शैक्षिक संस्थाहरूलाई निजीस्तरमा प्राथमिक शिक्षक तालिम संचालन गर्ने स्वीकृति प्रदान गरेको छ । जसमध्ये ९ वटा निजीस्तरका शैक्षिक संस्थाहरूले प्राथमिक शिक्षक पूर्व सेवाकालीन तालिम संचालन गरिरहेका छन् । यस केन्द्रले संचालन गर्दै आएको विभिन्न किसिमको शैक्षिक जनशक्तिका लागि तालिम कार्यक्रमको विवरण निम्न अनुसार छ :-

१.	प्राथमिक शिक्षक तालिम (पहिलो, दोस्रो, तेस्रो चौथो अढाई महिने)	-	१० महिना १३२० घण्टा
२.	प्राथमिक विद्यालय प्रधानाध्यापक तालिम	-	३० कार्यदिन - १५० घण्टा
३.	विद्यालय निरीक्षक तालिम	-	३० कार्यदिन - १५० घण्टा
४.	जिल्ला शिक्षा अधिकारी	-	३५ कार्यदिन - १७५ घण्टा
५.	क्षेत्रीय शिक्षा निर्देशक	-	६ कार्यदिन - ३० घण्टा

१. अभ्यास शिक्षण पाठ्यांश परिचय:

गुणात्मक शिक्षणका लागि विद्यालय शिक्षण पद्धतिमा तालिम प्राप्त शिक्षकको स्थान महत्वपूर्ण मानिन्छ । हरेक शिक्षकका लागि प्रभावकारी ढङ्गले शिक्षण संचालन गर्न आवश्यक न्यूनतम शैक्षिक योग्यताका अतिरिक्त शिक्षण गर्ने विषयवस्तुसँग आवद्ध शैक्षिक सामग्रीको निर्माण, छनौटका साथै उपयुक्त शिक्षण विधि एवं मूल्याङ्कन प्रविधिको प्रयोग गरी सरल किसिमको शिक्षण गर्नुपर्ने दायित्व हो । तसर्थ, छोटो अवधिको शिक्षक प्रशिक्षण कार्यक्रम होस वा उपलब्धिमूलक शिक्षक शिक्षाको कार्यक्रम होस्, अभ्यास शिक्षण कार्यक्रमलाई अनिवार्य एवं पेशागत (Professional) विषयका रूपमा समावेश गरेको पाइन्छ । यस पाठ्यांशलाई शिक्षक शिक्षा वा प्रशिक्षण कार्यक्रमको मुटु (Heart) कै रूपमा मानिँदै आएको सर्वमान्य सिद्धान्त नै हो । किनभने यस पाठ्यांशले सम्बन्धित व्यक्तिमा पेशागत दक्षता हासिल गराउन सहयोगी विद्यालयका कक्षा कोठामा यथार्थ वातावरणमा (Real Environment) शिक्षण कार्यको अभ्यास गराई, शिक्षणका आधारभूत ज्ञान एवं सीप सम्बन्धमा व्यवहारिक आकृति (Behaviourial shape) प्रदान गर्दछ ।

प्रशिक्षण केन्द्रमा वा कक्षा कोठामा सिकेको सैद्धान्तिक ज्ञानलाई निश्चित समयमा निर्धारित नियम अनुसार सहयोगी विद्यालयका कक्षा कोठामा व्यवहारिक एवं प्रयोगात्मक शिक्षण प्रक्रिया गराउने कार्यलाई

अभ्यास शिक्षण भनिन्छ । यस पाठ्यांशले हरेक विषयवस्तुको सम्बन्धमा पाठ योजना निर्माण र सोको कार्यान्वयन एवं मूल्याङ्कन प्रविधिको सीपहरू विकास गर्नमा मद्दत पुऱ्याउँछ ।

प्राथमिक शिक्षक सेवाकालीन तालिम दश महिने कार्यक्रमलाई चार समूह अवधि (पहिलो, दोस्रो, तेस्रो र चौथो अढाइ महिने) को कार्यक्रममा विभाजन गरिएको छ । यस कार्यक्रमको प्रत्येक अढाइ महिने कार्यक्रममा अभ्यास शिक्षण पाठ्यांश समावेश गरिएको छ । प्राथमिक शिक्षक सेवाकालीन तालिम दश महिने कार्यक्रममा अभ्यास शिक्षण पाठ्यांशको सामान्य विवरण निम्न अनुसार छ :-

पूर्णाङ्क:	१००
उत्तीर्णाङ्क:	५० %
प्रकृति:	प्रयोगात्मक
अवधि:	चार हप्ता (कार्यदिन)
घण्टा:	१४०

(क) अभ्यास शिक्षण पाठ्यांशको उद्देश्य:

अभ्यास शिक्षण पाठ्यांशको कार्यक्रममा संलग्न प्रशिक्षार्थीहरू निम्न सीपको विकास गर्न सक्षम हुनेछन् :-

- शिक्षणका लागि विशिष्ट एवं व्यवहारिक उद्देश्यहरू निर्धारण गर्न,
- उपयुक्त शिक्षण विधिको चयन गरी योजनावद्ध तरिकाले प्रयोग गर्न,
- उचित किसिमका शैक्षिक सामग्रीको संकलन, निर्माण र प्रयोग गर्न,
- सिकाइ प्रगतिको लेखा जोखा गर्न उपयुक्त मूल्याङ्कन विधिको प्रयोग गर्न,
- आफ्नो सहपाठीको शिक्षण कार्यको प्रभावकारिताको मूल्याङ्कन गरी सुझाव दिन,
- कक्षाहरू अतिरिक्त क्रियाकलाप (वादविवाद, साहित्य सम्मेलन) संचालन गर्ने नेतृत्व प्रदान गर्न,
- शिक्षण गर्दा झेल्नु परेका समस्या र समाधानका बारेमा २, ३ पृष्ठको विद्यालय प्रतिवेदन तयार पार्न र
- विद्यालयमा सामुदायिक कार्य संचालन गर्ने नेतृत्व प्रदान गर्न,

(ख) तेस्रो अढाई महिने पाठ्यांश परिचय

दश महिने प्राथमिक शिक्षक सेवाकालीन तालिम कार्यक्रमको तेस्रो अढाई महिने कार्यक्रममा समाविष्ट अभ्यास शिक्षण पाठ्यांश प्रशिक्षार्थीहरूमा पेशागत अभिवृद्धि ल्याउने एक प्रयोगात्मक एवं व्यावहारिक विषय हो । यस कार्यक्रममा समावेश शिक्षण विषयका अतिरिक्त एक योग्य प्राथमिक शिक्षकका लागि आवश्यक प्राथमिक शिक्षा सम्बन्धी एवं समुदायको बारे ज्ञान प्राप्त गराइन्छ । प्राथमिक शिक्षा पाठ्यक्रममा समावेश खास गरेर कक्षा ४ र ५ का समेत नेपाली, गणित एवं सामाजिक शिक्षण पाठ्यांशले राखेको छ ।

यस कार्यक्रममा अभ्यास शिक्षण पाठ्यांशको विवरण निम्न अनुसार छ :-

पूर्णाङ्क	: २५
उत्तीर्णाङ्क	: १३
प्रकृति	: प्रयोगात्मक
अवधि	: एक हप्ता (कार्यदिन)
घण्टा	: ३५

(ग) अभ्यास शिक्षण पाठ्यांशको आवश्यकताहरू:

तेस्रो अढाई महिने प्राथमिक शिक्षक सेवाकालीन तालिम कार्यक्रमको अभ्यास शिक्षण पाठ्यांशमा संलग्न हुने प्रशिक्षार्थीहरूले निम्न लिखित आवश्यकताहरू अनिवार्य रूपमा पालना गर्नुपर्ने छ ।

- प्रत्येक प्रशिक्षार्थीले एक हप्तासम्म (कार्यदिन) तोकिएको सहयोगी विद्यालयमा नियमित रूपमा यथार्थ शिक्षण गर्नु पर्नेछ ।
- प्रत्येक प्रशिक्षार्थीले प्रशिक्षण केन्द्रमा संचालन हुने अभ्यास शिक्षण पाठ्यांशको परिचयात्मक कार्यक्रममा अनिवार्य रूपमा सरिक हुनुपर्ने ।
- कम्तीमा तीन विषयको ५, ५ वटा गरी १५ वटा पाठ योजना बनाई प्रत्येक प्रशिक्षार्थीले यथार्थ शिक्षण गर्नुपर्ने ।
- प्रत्येक प्रशिक्षार्थी तीन जना सहपाठीको तीन विषयको सहपाठी कक्षा अवलोकन गर्नु (फा.नं. ग) पर्ने ।
- प्रत्येक प्रशिक्षार्थीले प्रत्येक कक्षा शिक्षणको सुपरीवेक्षकबाट कक्षा अवलोकन गराई व्यक्तिगत/सामुहिक रूपमा छलफलमा भाग लिनु पर्ने ।
- प्रत्येक प्रशिक्षार्थीले आफूले अध्यापन गरेको विषयहरूको पाठहरू मध्ये समानुपातिक हिसाबले निम्न अनुसारको प्रश्न निर्माण गर्नु पर्ने:-
    - खाली ठाउँ भर्ने - ५ वटा
    - जोडा मिलाउने - ५ वटा
    - ठीक वेठीक - ५ वटा
    - बहुवैकल्पिक - ५ वटा
    - छोटो उत्तर आउने - ५ वटा
    - लामो उत्तर आउने - ५ वटा
- प्रत्येक प्रशिक्षार्थीले कक्षागत रूपमा कुनै एक कक्षा अतिरिक्त कक्षाको स्तर सुहाउँदो किसिमले संचालन गर्नु पर्ने ।
- प्रत्येक प्रशिक्षार्थीले आफू संलग्न भएको विद्यालयको समसामयिक समस्या सम्बन्धमा जस्तो भौतिक अवस्था, विद्यालय समुदायबीचको सम्बन्ध, आर्थिक अवस्था आदि, अध्ययन गरी छोटो (२/३ पृष्ठको) प्रतिवेदन तयार पार्नु पर्ने ।
- प्रत्येक सहयोगी विद्यालयमा अभ्यास शिक्षण अवधिमा प्रत्येक प्रशिक्षार्थीको संलग्नतामा (समूहमा) एक समसामयिक सामुदायिक कार्य संचालन गर्नुपर्ने ।
- प्रत्येक प्रशिक्षार्थीले सहयोगी विद्यालयका विषय शिक्षक, प्रधानाध्यापक र सुपरीवेक्षकबाट प्राप्त सुझाव एवं सल्लाहलाई कार्यान्वयन गर्नुपर्ने ।

२. पाठ्यांशका आधारभूत अङ्गहरू

अभ्यास शिक्षण पाठ्यांश व्यावहारिक रूपमा शिक्षण सीपको विकास गर्ने विषय भएकोले यसको कार्यान्वयन पक्षको नै विशेष महत्वपूर्ण स्थान हुन्छ । हरेक पाठको यथार्थ शिक्षण गर्न शैक्षिक योजना आवश्यक छ, र त्यस अनुरूप नै शिक्षण कार्य गर्नुपर्दछ, सफल शिक्षण हुन जान्छ, एक असल शिक्षकको भूमिका निर्वाह गर्नका लागि असल योजनाको आधारमा नै प्रभावकारी शिक्षण संचालन गर्न सकिन्छ, यस पाठ्यांशको प्रभावकारी प्रयोजनका लागि आधारभूत अङ्गहरूको निर्माण योजनावद्ध ढङ्गले गरिनुपर्दछ । जसको व्यवहारिक विश्लेषण निम्न अनुसार छ ।

पाठयोजना

प्रत्येक पाठका लागि कक्षा शिक्षण गर्न योजनावद्ध किसिमले लेखेर तयार पारिएको कार्यको योजना (Plan of Action) लाई पाठयोजना भनिन्छ । प्रत्येक प्रशिक्षार्थीले तोकिएको कक्षा शिक्षणका लागि अनिवार्य रूपमा पाठ योजना निर्माण गरी शिक्षण गर्नुपर्दछ । पाठ योजनाले के ? कसरी ? कसलाई ? आदि जस्ता प्रश्नको उत्तर कक्षा शिक्षण गर्नुपूर्व नै योजना तर्जुमा गर्न मद्दत गर्दछ । पाठयोजना कुन उद्देश्य पूरा गर्न कुन शैक्षिक सामग्रीको प्रयोग गर्ने, कुन शिक्षण विधिद्वारा कसरी उद्देश्य अनुरूप विद्यार्थीहरू सक्षम भए कि भएनन् मूल्याङ्कन गर्ने कुराहरू समावेश भएको हुन्छ ।

पाठयोजना लेख्दा सफा, शुद्ध, स्पष्ट लेख्ने गर्नुपर्दछ, पाठयोजनाको लेखनशैली अनियमित, अशुद्ध भएको खण्डमा शिक्षण कार्यको मूल्याङ्कनमा नै प्रत्यक्ष प्रभाव पर्न जाने हुन्छ (पाठयोजनाको फाराम परिशिष्ट ख) ।

(क) उद्देश्य

प्रत्येक पाठयोजनाको पहिलो र सबभन्दा महत्वपूर्ण अङ्ग विशिष्ट उद्देश्य हो । हरेक पाठ शिक्षणको सम्पूर्ण क्रियाकलाप नै विशिष्ट उद्देश्यबाट नै निर्धारण हुन जान्छ, विशिष्ट उद्देश्य निर्माण गर्दा पाठको मुख्य विचारलाई केन्द्रित गरी संज्ञान, सीप र अभिवृद्धि पक्षलाई ध्यान दिनु पर्दछ, विशिष्ट उद्देश्य अवलोकन योग्य, मापन योग्य र सुन्न सक्ने हुनुपर्दछ र व्यवहारिक पक्षमा ढाल्नु पर्दछ । शैक्षिक उद्देश्य निर्माण गर्दा शिक्षकले कक्षामा गर्ने क्रियाकलापलाई भन्दा विद्यार्थीले गर्ने र गर्न सक्ने क्रियाकलाप हुन सक्ने कुरामा विचार पुऱ्याउनु पर्दछ । विशिष्ट उद्देश्य लेख्दा अनिश्चित अर्थ लाग्ने क्रियाहरू (जान्नेछन्, बुझ्नेछन्, थाहा पाउनेछन्, विकास गर्ने छन्, ज्ञान हासिल गर्नेछन्, सम्झनेछन् आदि) प्रयोग गर्नु हुँदैन ।

उद्देश्यको वाक्यांश लेख्नमा प्रयोग गरिने क्रियापदहरूका केही उदाहरण निम्न छन् - प्रयोग गर्न सक्ने छन्, तुलना गर्न सक्नेछन्, पारिभाषित गर्न सक्नेछन्, प्रदर्शन गर्न सक्नेछन्, व्याख्या गर्न सक्नेछन्, लेख्न सक्नेछन्, आदि)

(ख) शैक्षिक सामग्री

कक्षा शिक्षण क्रियाकलापका लागि शैक्षिक सामग्रीको निर्माण संकलन एवं प्रयोग अत्यन्त महत्वपूर्ण हुन्छ । शिक्षण गर्दा पाठ्यवस्तुको तथ्य र भावलाई स्पष्ट पार्न, रोचक एवं प्रभावकारी बनाउन साथै विद्यार्थीलाई सिकाई प्रति अभिप्रेरित गर्न शैक्षिक सामग्रीले अत्यन्तै सहयोग गर्दछ । सकेसम्म शैक्षिक सामग्री स्थानीय रूपमा, सरल तरिकाबाट प्राप्त हुन सक्ने वस्तुहरूबाट तयार गर्ने, संकलन गर्ने र प्रयोगमा ल्याउने हुनुपर्दछ । प्रत्येक पाठका लागि उपयुक्त एवं औचित्यपूर्ण शैक्षिक सामग्रीको छनौट गरी प्रशिक्षार्थीले आफ्नो विद्यमान मौलिकता दर्शाउन सक्नु पर्दछ । जसबाट पाठको उद्देश्य भावनासँग निकटतम सम्बन्ध राख्ने हुनु पर्दछ । जसबाट पाठको उद्देश्य पूरा गर्न सहयोग मिल्दछ । शैक्षिक सामग्रीले विद्यार्थीको चेतना तन्तुलाई बढी प्रभाव पार्ने र उपयुक्त (सफा, शुद्ध र प्रष्ट) भई सबैले देख्न सक्ने हुनुपर्दछ ।

(ग) शैक्षिक क्रियाकलाप

कक्षा शिक्षणका उद्देश्य प्राप्तिका लागि पाठलाई रोचक एवं प्रभावकारी बनाउने क्रममा शिक्षक विद्यार्थी बीच गरिने शिक्षण क्रियाकलापलाई शैक्षिक क्रियाकलाप भनिन्छ । यस कार्यमा विषय वस्तुको प्रस्तुति कलात्मक ढङ्गबाट गरिनु पर्दछ । जस्तो पाठको प्रारम्भ, विद्यार्थी सक्रियता, शैक्षिक सामग्री, शिक्षण विधिको प्रयोग आदि । पाठ योजनामा शिक्षण क्रियाकलाप सम्बन्धमा लेखाइ विषयवस्तु सहित छोटकरीमा क्रमबद्ध

रूपमा लेख्नुपर्दछ । कक्षामा विषयवस्तुको प्रस्तुति गर्दा आत्मवल उच्च राखी डर, धक र लाजलाई हटाई सरल एवं सहज ढङ्गमा शिक्षण क्रियाकलाप गर्ने बानी बसाल्नु पर्दछ ।

(घ) मूल्याङ्कन

शिक्षण प्रक्रियामा मूल्याङ्कनलाई एक निरन्तर रूपमा चलिरहने प्रक्रियाको रूपमा लिनु पर्दछ । तर मुख्य रूपमा पाठलाई निर्धारण गरेको शिक्षण उद्देश्य पूरा भयो कि भएन भनेर शिक्षणको अन्तिम चरणमा गरिने लेखा जोखा नै मूल्याङ्कन हो । यसलाई पाठको पुनरावृत्तिको अर्थ पनि लिन सकिन्छ । मूल्याङ्कनले विद्यार्थीको सहभागिता बढ्न जान्छ, पाठ प्रति अभिरूचि जगाउँदछ र विद्यार्थी बीच स्वस्थ प्रतिस्पर्धाको विकास गराउँदछ । मूल्याङ्कन गरिने प्रश्न स्पष्ट हुनुपर्दछ, दोहोरो अर्थ नलाग्ने हुनुपर्दछ । प्रश्नले सहि उत्तरको संकेत गर्नुपर्दछ । कक्षामा प्रश्न गर्दा समूहमा संकेत गरी, उत्तरका लागि कुनै खास विद्यार्थीलाई तोक्नु पर्दछ । मूल्याङ्कनका लागि विभिन्न मौखिक एवं लिखित (वहुवैकल्पिक, ठीक वेठीक छुटयाउने, जोडा मिलाउने, खाली ठाउँ भर्ने, छोटो उत्तर आउने, लामो उत्तर आउने) प्रश्नहरू प्रयोग गर्नु पर्दछ ।

(ङ) गृहकार्य

कक्षा शिक्षणको अन्तमा घरबाट पढेर, घोकेर, प्रश्नको उत्तर लेखेर वा केही वस्तु बनाएर ल्याउन सम्बन्धित विद्यार्थीलाई दिने कार्यलाई गृहकार्य भनिन्छ । सामान्यतया अभ्यास शिक्षणमा गृहकार्यलाई अनिवार्य आवश्यकता जस्तो मानेको पाइन्छ, वास्तवमा गृहकार्यको आशय यस्तो होइन, मुख्य रूपले गृहकार्य विद्यार्थीका लागि बोझ नभई उत्साह, जाँगर जगाउने खालको हुनुपर्दछ ।

(नोट: शैक्षणिक योजना-शिक्षाको प्रारम्भिक परिचय - डा. मनप्रसाद वाग्ले, माधवप्रसाद ढकाल, पृष्ठ - ७६-८६)

लघु-शिक्षण (Micro Teaching)

परिचय

शिक्षक तालिमका प्रवर्तनीय पक्षहरू मध्ये लघु शिक्षण एक मान्न सकिन्छ । लघु शिक्षणलाई शिक्षण नै मान्ने प्रचलन व्याप्त देखिएतापनि यसको सही अर्थ भने वेग्लै छ । प्रशिक्षणको क्रममा शिक्षकलाई विभिन्न शिक्षण सीपको बारेमा जानकारी हुनु आवश्यक हुन्छ । सबै शिक्षकलाई उही नै सीप आवश्यक पर्छ भन्ने छैन । व्यक्तिको आवश्यकता हेरी यो फरक फरक हुनसक्छ । शिक्षणमा आवश्यक पर्ने केही सीपहरूलाई सर्सर्ती हेरौं:

१. शैक्षिक उद्देश्यको लेखन
२. पाठको प्रस्तुति
३. प्रश्न सोध्ने तरिका
४. प्रश्न प्रष्टयाउने सीप
५. धारणा व्याख्या
६. उदाहरणको उपयुक्तता
७. उद्दीपक विचलन
८. निशब्द संचार
९. सक्कली कामका उपायहरू
१०. विद्यार्थी सहभागिता
११. कालोपाटी प्रयोग
१२. पाठको मूल्याङ्कन आदि ।

यी र यस्ता थुप्रै सीपहरू शिक्षण तालीमका वेला प्रशिक्षार्थीहरूमा विकास गर्न खोजिन्छ । जवसम्म यस्ता सीपहरू एक एक गरे प्रशिक्षार्थीले अभ्यास गर्ने मौका पाउँदैनन् तवसम्म पूर्ण शिक्षणको अपेक्षा पनि गर्न सकिँदैन । यिनै सीपहरूलाई एक पटकमा एउटा अभ्यास गरी पूर्णता दिनु नै लघु शिक्षणको मुख्य उद्देश्य हो । यसरी अभ्यास पूर्ण भएपछि मात्र ठूलो कक्षामा प्रवेश गर्दा शिक्षक निर्धक्क भएर पढाउन सक्दछ । उदाहरणको लागि जसरी एउटा व्यक्तिले कम मोटर चल्ने बाटोमा कम खतरायुक्त स्थानमा ड्राइभिङ्ग अभ्यास गर्दछ र लाइसेन्स पाएपछि मात्र ठूला शहरहरूमा मोटर कुँदाउन सक्षम हुन्छ, त्यसरी नै लघु शिक्षणको अभ्यासवाट मात्र ठूलो समुहमा शिक्षण गर्न शिक्षकलाई बल मिल्दछ ।

विशेषताहरू:

१. लघु शिक्षणमा ८ देखि १० जनासम्म विद्यार्थी वा सो नपाएमा आफ्नै साथीहरू राखेर अभ्यास गरिन्छ ।
२. लघु शिक्षण ५ देखि ७ मिनेटसम्मको मात्र हुन्छ, जसमा प्रशिक्षार्थीले आवश्यक हुने एउटा सीपको मात्र अभ्यास गर्दछ ।
३. लघु शिक्षण गर्नु अघि प्रशिक्षकले एउटा नमूना प्रदर्शन गर्दछ ।
४. प्रशिक्षार्थीले त्यही नमूना अनुसार आफ्नो लघु शिक्षणको योजना गर्दछ ।
५. प्रशिक्षार्थीले आफ्नो योजना अनुसार सीपको अभ्यास गर्दछ ।
६. सीपको अभ्यास गर्दा सम्भव भएका ठाउँमा भिडियोवाट र नभएका ठाउँमा सुपरीवेक्षक पछाडि वसी निरीक्षण गर्ने काम हुन्छ ।
७. लघु शिक्षण सकिएपछि भिडियो हेरेर वा निरीक्षकसँग छलफल गरेर आफ्नो कमजोरी पत्ता लगाउन प्रशिक्षार्थीहरूलाई मद्दत पुग्दछ ।
८. कमी कमजोरी सुधार्न पुन: योजना र पुन: सीप अभ्यास गरिन्छ ।
९. यो क्रम सीप प्राप्त नभएसम्म जारी रहन्छ ।
१०. एउटा सीपको प्राप्ति पश्चात उही प्रकृयाद्वारा सीपको अभ्यास शुरू हुन्छ ।

शर्तहरू:

माथि उल्लेख गरिएका विशेषताहरूकै आधारमा यो २.५ महिने तालिम कार्यक्रममा लघु शिक्षण अभ्यास गर्न पर्याप्त समय नपुग्ने भएकोले न्यूनतम रूपमा विद्यालयमा अभ्यास शिक्षणमा जानु अघि प्रत्येक प्रशिक्षार्थीलाई देहाय बमोजिम शिक्षण सीप विकास गराउने:

१. कक्षा ४ देखि ५ सम्मको गणित, नेपाली, सामाजिक अध्ययन प्रत्येकमा १० मिनेटभित्र शिक्षण गर्न सकिने गरी एउटा एउटा पाठ योजना निर्माण गर्न लगाउने । यसरी पाठ योजना निर्माण गर्न लगाउँदा-
   (क) कक्षा ४ र ५ का पाठ्यपुस्तकवाट कुनै एउटा पाठ छान्न लगाउने ।
   (ख) छानिएका पाठबाट के सिकाउने हो त्यसमध्ये कुनै एउटा उद्देश्य बनाउन लगाउने ।
   (ग) एउटा उद्देश्य पूरा गर्न शिक्षण, सामग्रीको संकलन गराउने ।
   (घ) एउटा उद्देश्य पूरा गर्ने शिक्षण, सिकाइ क्रियाकलाप बनाउन लगाउने ।
   (ङ) उद्देश्य पूरा भए नभएको मूल्याङ्कन योजना निर्माण गराउने ।
   (च) पाठ प्रक्रिया पूरा गर्न बढीमा १० मिनेट मात्र समय दिने ।

२. प्रत्येक प्रशिक्षार्थीले कम्तिमा ३ वटा (एउटा विषयमा एउटा) लघु शिक्षण अनिवार्य गर्नुपर्दछ ।
३. लघु शिक्षण नगरी अभ्यास शिक्षणमा जान पाइने छैन ।
४. प्रशिक्षणले आफ्नो विषयमा पाठ्यक्रमले तोकेको समयभित्रै लघु शिक्षण सकिने गरी शुरू देखि नै हप्ताको १ दिन लघु-शिक्षण कार्यक्रम राख्नुपर्दछ । यसो गर्दा आफ्नो कक्षाका विद्यार्थी संख्या हेरी एक पटकमा कति जनासम्मलाई लघु-शिक्षण गराउने हो सो को योजना बनाउनु पर्दछ ।
५. लघु-शिक्षण शुरू गर्नुअघि यसको अर्थ, महत्व र प्रयोगको बारेमा व्याख्या गर्नुपर्दछ ।
६. लघु-शिक्षणको योजना प्रशिक्षक आफैले बनाई प्रदर्शन पाठ प्रस्तुत गरेपछि मात्र प्रशिक्षार्थीहरूलाई अभ्यास गराउनुपर्दछ ।
७. प्रशिक्षार्थीले अभ्यास गर्दा प्रशिक्षक सँगैबसी दिइएको ढाँचा अनुसार मूल्याङ्कन गर्ने र कक्षा पश्चात प्रशिक्षार्थीहरूलाई अतिरिक्त समय दिएर छलफल गर्ने र सुधारको लागि सुझाव दिनुपर्दछ ।
८. लघु-शिक्षणमा राम्रो अभ्यास नपुगेका प्रशिक्षार्थीहरूलाई अतिरिक्त समय दिएर पनि अभ्यासमा निपूर्ण बनाउनु पर्दछ ।
९. प्राथमिक विद्यालयका विद्यार्थीमा प्रयोग गर्न सकिएमा ८ देखि १० जना सम्म जम्मा पारी अभ्यास गराउन नसकिएमा कक्षाकै अरू प्रशिक्षार्थीहरू ८ देखि १० जना सम्म राखी अभ्यास गराउनुपर्दछ ।
१०. लघु-शिक्षणलाई औपचारिकतामा मात्र सीमित गराउनु हुँदैन ।

लघु-शिक्षण योजना – १
(नमूना)

विषय: वातावरणीय विज्ञान कक्षा: ४

धारणा: फुल पार्ने र बच्चा जन्माउने जनावर चिन्न ।

उद्देश्य: विद्यार्थीहरूले फुल पार्ने र बच्चा जन्माउने जनावर छुटयाउन सक्नेछन् ।

शैक्षिक सामग्री: (क) कुखुरा, गाई, विरालो, हाँस, मानिसको चित्र लेखिएको शब्दपत्ति

शिक्षण-सिकाई क्रियाकलाप:

१. फुल पार्ने जनावरको नाम भन्न विद्यार्थीहरूलाई लगाउने ।

२. बच्चा जन्माउने जनावरको नाम विद्यार्थीलाई भन्न लगाउने ।

३. चित्र देखाउँदै बच्चा जन्माउने हो कि फुल पार्ने हो छुटयाउन लगाउने ।

४. शब्द लेखिएको पत्ति देखाउँदै फुल पार्ने र बच्चा जन्माउने छुटयाउन लगाउने ।

५. स्वास्थ्य चौकी, प्रहरी, हुलाक र विद्यालयको चित्रहरू देखाई सामुदायिक सेवाको धारणा स्पष्ट पार्ने ।

मूल्याङ्कन:

छलफल गरिएको देखि बाहेक फुल पार्ने जनावर र बच्चा जन्माउने जनावरहरूको ३, ३ वटा नाम बताउ ।

लघु-शिक्षण योजना – २
(नमूना)

विषय: गणित कक्षा: १

धारणा: संख्या ५ चिन्न ।

उद्देश्य: विद्यार्थीहरूले संख्या ५ चिन्न र यसको प्रयोग गर्न सक्नेछन् ।

शैक्षिक सामग्री: १) गुच्चाहरू ५ लेखिएको अंक चित्र

शिक्षण-सिकाई क्रियाकलाप:

१) विद्यार्थीहरूलाई शिक्षकले १, २, ३, ४, ५ गर्दै औंला गनेर देखाउने

२) विद्यार्थीहरूलाई त्यसैगरी आफ्नो औंला गन्न लगाउने ।

३) समूह बनाउने र ५, ५ वटा गुच्चा दिने ।

४) प्रत्येक समूहलाई गुच्चा गनेर जम्मा कति छन् भन्न लगाउने ।

५) ५ लेखिएको गन्ती देखाउने र ५ को संकेत चिनाउने ।

लघु-शिक्षण योजना – ३

(नमूना)

विषय: सामाजिक कक्षा: ५

धारणाः सार्क मुलुक कुन कुन हुन् चिन्न ।

उद्देश्यः विद्यार्थीहरूले सार्क मुलुकको नाम भन्न सक्नेछन् ।

शैक्षिक सामग्रीः (क) सार्क मुलुकको नाम भएको छुट्टा छुट्टै शब्द पत्ति

(ख) सार्क मुलुक भित्र नपर्ने अरू३ वटा मुलुकको नाम भएको छुट्टाछुट्टै शब्द पत्ति

शिक्षण-सिकाइ क्रियाकलापः

१. सार्क मुलुकको नाम विद्यार्थीहरूलाई भन्न लगाउन उत्प्रेरित गर्ने ।

२. विद्यार्थीबाट जवाफ आइसकेपछि कुन सार्क मुलुक हो र कुन होइन भन्ने कुरा विद्यार्थीबाट छुटयाउन आफूले तयार पारेका पत्तिहरू मिश्रित रूपमा प्रस्तुत गर्ने ।

३. सार्क राष्ट्रहरूको नाम क्रमशः बताइदिने ।

४. नमिलेका ठाउँमा सच्याइदिने ।

मूल्याङ्कनः

सार्क राष्ट्रका नाम कापीमा लेख ।

अभ्यास शिक्षण पाठ्यांशको कार्यान्वयन प्रक्रिया

(क) परिचयात्मक कार्यक्रमः

प्रत्येक अढाई महिने प्राथमिक शिक्षक तालिमको कार्यक्रममा अभ्यास शिक्षण प्रशिक्षण केन्द्रमा प्रशिक्षार्थीहरूका लागि अनिवार्य रूपमा एक परिचयात्मक प्रशिक्षण कार्यक्रम संचालन गरिनु पर्दछ । जसका लागि निम्न आधार अपनाउनु पर्दछ ।

- अभ्यास शिक्षण पाठ्यांशको लक्ष्य, अवधि, कार्यक्रम कार्यान्वयन प्रक्रिया, शिक्षण प्रक्रिया, मूल्याङ्कन प्रविधि, विद्यालय प्रतिवेदन, समुदाय अध्ययन, अतिरिक्त क्रियाकलाप आदि सम्पूर्ण पक्षको बोध गराउने ।
- विद्यालय छनौट प्रक्रिया, एवं प्रशिक्षार्थीहरूलाई सहयोगी विद्यालयमा खटाइएको जानकारी गराउने ।
- संभावित शिक्षण स्रोत र साधनबारे जानकारी गराउने ।
- थोरै परिश्रम र क्रियाकलापबाट प्रभावकारी ढङ्गले शिक्षण सिकाइमा गतिशीलता ल्याउन कक्षा कोठामा उपयुक्त वातावरणको सृजना गर्ने कुराको ज्ञान गराउने ।

(ख) विद्यालय अवलोकनः

प्रशिक्षार्थीहरूलाई खटाएको विद्यालयमा पहिलो दिनमा विद्यालय अवलोकन कार्यक्रम संचालन गर्नु पर्दछ । जसको सामान्य प्रक्रियाहरू निम्न अनुसार छ -

- विद्यालयमा सुपरीवेक्षक, सहयोगी विद्यालयका प्रधानाध्यापक कक्षा शिक्षक एवं प्रशिक्षार्थी बीच आवश्यक छलफल गरी सहयोगको आदान-प्रदान गर्ने,
- विद्यालय सम्बन्धी सम्पूर्ण कार्यक्रम जस्तो कक्षा, समय तालिका, नियमित क्रियाकलाप आदि बारे जानकारी लिने ।
- विद्यालयको विषयगत शिक्षकसँग छलफल गर्ने र अनुमति प्राप्त गरी निजको अध्यापन कार्यशैलीको अवलोकन गर्ने ।
- विद्यालयको सवल, दुर्वल पक्षबारे अध्ययन, मनन गर्ने ।

(ग) सुपरीवेक्षण व्यवस्थाः

प्राथमिक शिक्षक तालिम कार्यक्रम, प्रशिक्षार्थीहरूको शिक्षण सीपको विकासका लागि कक्षा सुपरीवेक्षणको कार्यलाई अत्यन्त महत्व दिइएको छ । प्रशिक्षार्थीहरूलाई शिक्षण कार्यकलापमा आई परेका समस्याहरू समाधान गर्न सुपरीवेक्षकले दैनिक कक्षा अवलोकन गरी निर्देशक र पथ प्रदर्शकको रूपमा कार्य गर्नुपर्दछ । अभ्यास शिक्षणका लागि सुपरीवेक्षण कार्य निम्न रूपमा संचालन गर्नु पर्दछ :-

- सुपरीवेक्षण कार्य ८, १०: १ अनुपातमा संचालन गर्ने ।
- सुपरीवेक्षकले आवश्यकता अनुसार प्रशिक्षार्थीहरूलाई नमूना पाठ प्रदर्शन गर्ने ।
- आवश्यकता अनुसार तालिम केन्द्रका प्रशिक्षकहरू, तालीम प्राप्त सहयोगी विद्यालयका शिक्षकहरू, विद्यालय निरीक्षकहरू, शिक्षा क्याम्पसका प्राध्यापकहरू र प्रधानाध्यापकहरूलाई सुपरीवेक्षकका रूपमा संलग्न गराउने ।
- प्रत्येक प्रशिक्षार्थीको हरेक विषयमा एक एक वटा कक्षा सुपरीवेक्षण गर्ने

- प्रत्येक प्रशिक्षार्थीको शिक्षण गर्नु अघि पाठयोजना, शिक्षण विधि मूल्याङ्कन विधिमा अपनाइएका प्रविधिहरू सम्बन्धी त्रुटी र कमजोरीहरू निवारणात्मक उद्देश्यका लागि (Preventive Purpose) छलफल गर्ने ।
- छलफलमा सकेसम्म प्रशिक्षार्थीहरूको मौलिकता, सृजनात्मक प्रतिभालाई उचित स्थान दिने ।
- प्रशिक्षार्थीलाई सहपाठी कक्षा अवलोकन गराउन आवश्यक व्यवस्था मिलाउने ।
- अतिरिक्त क्रियाकलाप, विद्यालय अध्ययन र सामुदायिक कार्यका लागि प्रत्येक प्रशिक्षार्थीहरूलाई आवश्यक सरसल्लाह एवं निर्देशन दिने ।

(घ) अभ्यास शिक्षणमा मूल्याङ्कन प्रक्रियाः

अभ्यास शिक्षण पाठचांशमा मूल्याङ्कनलाई निरन्तर रूपमा चलिरहने प्रक्रियाको रूपमा लिनु पर्दछ । तसर्थ सुपरीवेक्षकले हरेक प्रशिक्षार्थीको कक्षा अवलोकन र अतिरिक्त क्रियाकलापको लेखाजोखा सही तरिकाले गर्नुपर्दछ । यस पाठचांशको मूल्याङ्कन निम्न लिखित आधारमा गर्नुपर्दछ । जसका लागि अभ्यास शिक्षण फा. नं. (परिशिष्ट) छ र ज को प्रयोग गर्नुपर्दछ ।

१.	कक्षा शिक्षण		१३
	(क) व्यक्तित्व	१	
	(ख) पाठयोजना	३	
	(ग) शैक्षिक सामग्री निर्माण र प्रयोग	४	
	(घ) प्रस्तुतिकरण	४	
	(ङ) मूल्याङ्कन	१	
२.	अन्य		१२
	(क) प्रश्न निर्माण	२	
	(ख) सहपाठी कक्षा अवलोकन	३	
	(ग) अतिरिक्त क्रियाकलाप	२	
	(घ) विद्यालय प्रतिवेदन	३	
	(ङ) सामुदायिक कार्य	२	
	जम्मा		२५

सन्दर्भ सामग्री

- अभ्यास शिक्षण निर्देशिका २०५३, श्री ५ को सरकार, शिक्षा मन्त्रालय, आधारभूत तथा प्राथमिक शिक्षा परियोजना, प्राथमिक शिक्षा एकाइ, सानोठिमी, भक्तपुर
- अभ्यास शिक्षण निर्देशन पुस्तिका २०४२, श्री ५ को सरकार, शिक्षा तथा समाज कल्याण मन्त्रालय, प्राथमिक शिक्षक तालिम कार्यक्रम
- छात्र-शिक्षण निर्देशन पुस्तिका २०२६ प्राथमिक शिक्षक शिक्षण विभाग (पाठ्यक्रम कार्यशाला) कलेज अफ एजुकेशन, कीर्तिपुर ।
- ढकाल माधवप्रसाद र प्रेमनारायण अर्याल २०५१ अभ्यास शिक्षण निर्देशिका तथा प्रयोगात्मक पुस्तिका काठमाडौं शिक्षा क्याम्पस, रानीपोखरी काठमाडौं ।
- प्राथमिक शिक्षा पाठ्यक्रम (कक्षा १ देखि ५ सम्म) श्री ५ को सरकार, शिक्षा तथा समाज कल्याण मन्त्रालय, पा. पा. नि. वि. केन्द्र, भक्तपुर ।
- प्राथमिक पाठ्यक्रम दिग्दर्शन २०५०, श्री ५ को सरकार, शिक्षा तथा संस्कृति मन्त्रालय, पा. पा. नि. वि. केन्द्र तथा आ. प्रा. शि. प., प्राथमिक पाठ्यक्रम परियोजना एकाइ, सानोठिमी, भक्तपुर ।
- वाग्ले डा. मनप्रसाद र माधवप्रसाद ढकाल, शिक्षाको प्रारम्भिक परिचय २०५२ विद्यार्थी पुस्तक भण्डार प्रकाशक तथा वितरक भोटाहिटी, काठमाडौं ।
- शिक्षण अभ्यास २०५१ प्रथम पाँच महिने प्राथमिक शिक्षक सेवाकालीन तालीम कार्यक्रम, शिक्षा, संस्कृति तथा समाज कल्याण मन्त्रालय, शैक्षिक जनशक्ति विकास केन्द्र ।
- Practice Teaching Training Manual 1993 Primary Education Development Project, Teachnical Assistance (ADB) Training package.
- Trainer's Training Package. 1993 Primary Education Development Project. Technical Assistance (ADB) Training Package.

परिशिष्ट - क

लघु शिक्षण योजना फाराम

विषय: कक्षा:

धारणा:

उद्देश्य:

शैक्षिक सामग्री:

शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप:

मूल्याङ्कन:

लघु शिक्षण योजना फाराम

विषय: कक्षा:

धारणा:

उद्देश्य:

शैक्षिक सामग्री:

शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप:

मूल्याङ्कन:

परिशिष्ट - क

लघु शिक्षण योजना फाराम

विषय: कक्षा:

धारणा:

उद्देश्य:

शैक्षिक सामग्री:

शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप:

मूल्याङ्कन:

परिशिष्ट - ख

पाठयोजना संख्या

विषय: नेपाली/गणित/सामाजिक अध्ययन शिक्षण

कक्षा:

एकाइ:

घण्टी:

पाठ शीर्षक:

मिति:

विद्यार्थी संख्या:

विशिष्ट उद्देश्य:

शैक्षिक सामग्री:

शिक्षण क्रियाकलाप:

मूल्याङ्कन:

गृहकार्य:

प्रशिक्षार्थीको दस्तखत

सुपरीवेक्षकको दस्तखत
मिति:

परिशिष्ट - ख

पाठयोजना संख्या

विषय: नेपाली / गणित / सामाजिक अध्ययन शिक्षण

कक्षा:

एकाइ:

घण्टी:

पाठ शीर्षक:

मिति:

विद्यार्थी संख्या:

विशिष्ट उद्देश्य:

शैक्षिक सामग्री:

शिक्षण क्रियाकलाप:

मूल्याङ्कन:

गृहकार्य:

प्रशिक्षार्थीको दस्तखत

सुपरीवेक्षकको दस्तखत
मिति:

परिशिष्ट - ख

पाठयोजना संख्या

विषय: नेपाली / गणित / सामाजिक अध्ययन शिक्षण

कक्षा:

एकाइ:

घण्टी:

पाठ शीर्षक:

मिति:

विद्यार्थी संख्या:

विशिष्ट उद्देश्य:

शैक्षिक सामग्री:

शिक्षण क्रियाकलाप:

मूल्याङ्कन:

गृहकार्य:

प्रशिक्षार्थीको दस्तखत

सुपरीवेक्षकको दस्तखत
मिति:

परिशिष्ट - ख

पाठयोजना संख्या

विषय: नेपाली / गणित / सामाजिक अध्ययन शिक्षण

कक्षा:

एकाइ:

घण्टी:

पाठ शीर्षक:

मिति:

विद्यार्थी संख्या:

विशिष्ट उद्देश्य:

शैक्षिक सामग्री:

शिक्षण क्रियाकलाप:

मूल्याङ्कन:

गृहकार्य:

प्रशिक्षार्थीको दस्तखत

सुपरीवेक्षकको दस्तखत
मिति:

शैक्षिक जनशक्ति विकास केन्द्र
२०५०
पुस्तकालय
१९
G306

पाठयोजना संख्या

विषय: नेपाली/गणित/सामाजिक अध्ययन शिक्षण

कक्षा:

एकाइ:

घण्टी:

पाठ शीर्षक:

मिति:

विद्यार्थी संख्या:

विशिष्ट उद्देश्य:

शैक्षिक सामग्री:

शिक्षण क्रियाकलाप:

मूल्याङ्कन:

गृहकार्य:

प्रशिक्षार्थीको दस्तखत

सुपरीवेक्षकको दस्तखत
मिति:

परिशिष्ट - ख

पाठयोजना संख्या

विषय: नेपाली/गणित/सामाजिक अध्ययन शिक्षण

कक्षा:

एकाइ:

घण्टी:

पाठ शीर्षक:

मिति:

विद्यार्थी संख्या:

विशिष्ट उद्देश्य:

शैक्षिक सामग्री:

शिक्षण क्रियाकलाप:

मूल्याङ्कन:

गृहकार्य:

प्रशिक्षार्थीको दस्तखत

सुपरीवेक्षकको दस्तखत
मिति:

पाठयोजना संख्या

विषय: नेपाली / गणित / सामाजिक अध्ययन शिक्षण

कक्षा:

एकाइ:

घण्टी:

पाठ शीर्षक:

मिति:

विद्यार्थी संख्या:

विशिष्ट उद्देश्य:

शैक्षिक सामग्री:

शिक्षण क्रियाकलाप:

मूल्याङ्कन:

गृहकार्य:

प्रशिक्षार्थीको दस्तखत

सुपरीवेक्षकको दस्तखत
मिति:

परिशिष्ट - ख

पाठयोजना संख्या

विषय: नेपाली/गणित/सामाजिक अध्ययन शिक्षण

कक्षा:

एकाइ:

घण्टी:

पाठ शीर्षक:

मिति:

विद्यार्थी संख्या:

विशिष्ट उद्देश्य:

शैक्षिक सामग्री:

शिक्षण क्रियाकलाप:

मूल्याङ्कन:

गृहकार्य:

प्रशिक्षार्थीको दस्तखत

सुपरीवेक्षकको दस्तखत
मिति:

पाठयोजना संख्या

विषय: नेपाली/गणित/सामाजिक अध्ययन शिक्षण

कक्षा:

एकाइ:

घण्टी:

पाठ शीर्षक:

मिति:

विद्यार्थी संख्या:

विशिष्ट उद्देश्य:

शैक्षिक सामग्री:

शिक्षण क्रियाकलाप:

मूल्याङ्कन:

गृहकार्य:

प्रशिक्षार्थीको दस्तखत

सुपरीवेक्षकको दस्तखत
मिति:

परिशिष्ट - ख

पाठयोजना संख्या

विषय: नेपाली / गणित / सामाजिक अध्ययन शिक्षण

कक्षा:

एकाइ:

घण्टी:

पाठ शीर्षक:

मिति:

विद्यार्थी संख्या:

विशिष्ट उद्देश्य:

शैक्षिक सामग्री:

शिक्षण क्रियाकलाप:

मूल्याङ्कन:

गृहकार्य:

प्रशिक्षार्थीको दस्तखत

सुपरीवेक्षकको दस्तखत
मिति:

परिशिष्ट - ख

पाठयोजना संख्या

विषय: नेपाली / गणित / सामाजिक अध्ययन शिक्षण

कक्षा:

एकाइ:

घण्टी:

पाठ शीर्षक:

मिति:

विद्यार्थी संख्या:

विशिष्ट उद्देश्य:

शैक्षिक सामग्री:

शिक्षण क्रियाकलाप:

मूल्याङ्कन:

गृहकार्य:

प्रशिक्षार्थीको दस्तखत

सुपरीवेक्षकको दस्तखत
मिति:

परिशिष्ट - ख

पाठयोजना संख्या

विषय: नेपाली / गणित / सामाजिक अध्ययन शिक्षण

कक्षा:

एकाइ:

घण्टी:

पाठ शीर्षक:

मिति:

विद्यार्थी संख्या:

विशिष्ट उद्देश्य:

शैक्षिक सामग्री:

शिक्षण क्रियाकलाप:

मूल्याङ्कन:

गृहकार्य:

प्रशिक्षार्थीको दस्तखत

सुपरीवेक्षकको दस्तखत
मिति:

पाठयोजना संख्या

विषय: नेपाली / गणित / सामाजिक अध्ययन शिक्षण | कक्षा:

एकाइ: | घण्टी:

पाठ शीर्षक: | मिति:

विद्यार्थी संख्या:

विशिष्ट उद्देश्य:

शैक्षिक सामग्री:

शिक्षण क्रियाकलाप:

मूल्याङ्कन:

गृहकार्य:

प्रशिक्षार्थीको दस्तखत

सुपरीवेक्षकको दस्तखत
मिति:

परिशिष्ट - ख

पाठयोजना संख्या

विषय: नेपाली / गणित / सामाजिक अध्ययन शिक्षण

कक्षा:

एकाइ:

घण्टी:

पाठ शीर्षक:

मिति:

विद्यार्थी संख्या:

विशिष्ट उद्देश्य:

शैक्षिक सामग्री:

शिक्षण क्रियाकलाप:

मूल्याङ्कन:

गृहकार्य:

प्रशिक्षार्थीको दस्तखत

सुपरीवेक्षकको दस्तखत
मिति:

पाठयोजना संख्या

विषय: नेपाली/गणित/सामाजिक अध्ययन शिक्षण

कक्षा:

एकाइ:

घण्टी:

पाठ शीर्षक:

मिति:

विद्यार्थी संख्या:

विशिष्ट उद्देश्य:

शैक्षिक सामग्री:

शिक्षण क्रियाकलाप:

मूल्याङ्कन:

गृहकार्य:

प्रशिक्षार्थीको दस्तखत

सुपरीवेक्षकको दस्तखत
मिति:

श्री ५ को सरकार
शिक्षा मन्त्रालय

शैक्षिक जनशक्ति विकास केन्द्र
प्राथमिक शिक्षक तालिम केन्द्र

....

सहपाठी कक्षा शिक्षण अवलोकन फारम

प्रशिक्षार्थीको नाम:
संकेत नम्बर:
सहयोगी विद्यालय:

विषय:
पाठशीर्षक:
कक्षा:
घण्टी:

सुपरीवेक्षकको उपस्थितीमा आफ्ना सहपाठीको कक्षाशिक्षण निम्नलिखित बुँदाहरूमा आफ्नो प्रतिक्रिया रेजा (√) चिन्ह लगाई व्यक्त गर्नुहोस् ।

		अत्युत्तम	उत्तम	मध्यम	निम्न	न्यूनतम
		(५)	(४)	(३)	(२)	(१)
१.	**प्रशिक्षार्थीको व्यक्तित्व**					
	(क) सफा सुग्घर					
	(ख) आत्मविश्वास					
	(ग) भाषाको शुद्धता					
	(घ) बोलीका स्पष्टता					
	(ङ) मिलनसार					
२.	**कक्षाको प्रारम्भ**					
	(क) पूर्व पाठमा आधारित					
	(ख) कक्षा व्यवस्था					
	(ग) पाठप्रति रूचि जागरण					
३.	**पाठको प्रस्तुतिकरण**					
	(क) विषयवस्तुको ज्ञान					
	(ख) विषयवस्तुको पर्याप्तता					
	(ग) उपयुक्तता					
	(घ) स्तरयुक्तता					
	(ङ) उदाहरणको उपयुक्तता					

		अत्युत्तम	उत्तम	मध्यम	निम्न	न्यूनतम
		(५)	(४)	(३)	(२)	(१)
४.	**कक्षा क्रियाकलाप**					
	(क) विद्यार्थी सक्रियता					
	(ख) कक्षा अनुशासन					
	(ग) प्रश्नोत्तरको उपयुक्तता					
५.	**कालोपाटी तथा अन्य शै.सा.को प्रयोग**					
	(क) कालोपाटीको लेखाई स्पष्ट					
	(ख) शैक्षिक सामग्रीको स्तर					
	(ग) उद्देश्य प्राप्ति सहायक					
६.	**शिक्षण विधिको प्रयोग**					
	(क) व्याख्यान					
	(ख) छलफल					
	(ग) प्रदर्शन					
	(घ) खोज विधि					
७.	**मूल्याङ्कन**					
	(क) पाठको उद्देश्य प्राप्ति					
	(ख) मूल्याङ्कन विधिको प्रयोग					
	(ग) मूल्याङ्कनद्वारा उद्देश्य प्राप्तिमा विद्यार्थीलाई सहयोग					
८.	**गृहकार्य**					
	(क) गृहकार्यको प्रयोग					

- पाठ सम्बन्धमा सामान्य टिप्पणी/सुझाव

(१)

(२)

सुपरीवेक्षकको मूल्याङ्कन- तल दिइएको प्रतिक्रिया मध्ये उपयुक्तमा रेजा (√) चिन्ह लगाउनुहोस् ।
अत्युत्तम/उत्तम मध्यम/निम्न/न्यूनतम

सुपरीवेक्षकको नाम, दस्तखत
मितिः

अवलोकनकर्ता प्रशिक्षार्थीको नाम, दस्तखत
संकेत नम्बरः
मितिः

नोटः प्रत्येक प्रशिक्षार्थीले अनिवार्य रूपमा ३ वटा सहपाठी कक्षा शिक्षण अवलोकन गर्नुपर्नेछ ।

परिशिष्ट - ग

श्री ५ को सरकार
शिक्षा मन्त्रालय

शैक्षिक जनशक्ति विकास केन्द्र
प्राथमिक शिक्षक तालिम केन्द्र

....

सहपाठी कक्षा शिक्षण अवलोकन फारम

प्रशिक्षार्थीको नाम:
संकेत नम्बर:
सहयोगी विद्यालय:

विषय:
पाठशीर्षक:
कक्षा:
घण्टी:

सुपरीवेक्षकको उपस्थितीमा आफ्ना सहपाठीको कक्षा शिक्षण निम्न लिखित बुँदाहरूमा आफ्नो प्रतिक्रिया रेजा (√) चिन्ह लगाई व्यक्त गर्नुहोस् ।

		अत्युत्तम	उत्तम	मध्यम	निम्न	न्यूनतम
		(५)	(४)	(३)	(२)	(१)
१.	**प्रशिक्षार्थीको व्यक्तित्व**					
	(क) सफा सुग्घर					
	(ख) आत्मविश्वास					
	(ग) भाषाको शुद्धता					
	(घ) बोलीका स्पष्टता					
	(ङ) मिलनसार					
२.	**कक्षाको प्रारम्भ**					
	(क) पूर्व पाठमा आधारित					
	(ख) कक्षा व्यवस्था					
	(ग) पाठप्रति रूचि जागरण					
३.	**पाठको प्रस्तुतिकरण**					
	(क) विषयवस्तुको ज्ञान					
	(ख) विषयवस्तुको पर्याप्तता					
	(ग) उपयुक्तता					
	(घ) स्तरयुक्तता					
	(ङ) उदाहरणको उपयुक्तता					

		अत्युत्तम	उत्तम	मध्यम	निम्न	न्यूनतम
		(५)	(४)	(३)	(२)	(१)
४.	**कक्षा क्रियाकलाप**					
	(क) विद्यार्थी सक्रियता					
	(ख) कक्षा अनुशासन					
	(ग) प्रश्नोत्तरको उपयुक्तता					
५.	**कालोपाटी तथा अन्य शैं.सा.को प्रयोग**					
	(क) कालोपाटीको लेखाई स्पष्ट					
	(ख) शैक्षिक सामग्रीको स्तर					
	(ग) उद्देश्य प्राप्ति सहायक					
६.	**शिक्षण विधिको प्रयोग**					
	(क) व्याख्यान					
	(ख) छलफल					
	(ग) प्रदर्शन					
	(घ) खोज विधि					
७.	**मूल्याङ्कन**					
	(क) पाठको उद्देश्य प्राप्ति					
	(ख) मूल्याङ्कन विधिको प्रयोग					
	(ग) मूल्याङ्कनद्वारा उद्देश्य प्राप्तिमा विद्यार्थीलाई सहयोग					
८.	**गृहकार्य**					
	(क) गृहकार्यको प्रयोग					

- पाठ सम्बन्धमा सामान्य टिप्पणी/सुझाव

(१)

(२)

सुपरीवेक्षकको मूल्याङ्कन तल दिइएको प्रतिक्रिया मध्ये उपयुक्तमा रेजा (√) चिन्ह लगाउनुहोस् ।
अत्युत्तम/उत्तम/मध्यम/निम्न/न्यूनतम

सुपरीवेक्षकको नाम, दस्तखत
मितिः

अवलोकनकर्ता प्रशिक्षार्थीको नाम, दस्तखत
संकेत नम्बरः
मितिः

नोटः प्रत्येक प्रशिक्षार्थीले अनिवार्य रूपमा ३ वटा सहपाठी कक्षा शिक्षण अवलोकन गर्नुपर्नेछ ।

श्री ५ को सरकार

शिक्षा मन्त्रालय

शैक्षिक जनशक्ति विकास केन्द्र
प्राथमिक शिक्षक तालिम केन्द्र

....

सहपाठी कक्षा शिक्षण अवलोकन फारम

प्रशिक्षार्थीको नाम: विषय:

संकेत नम्बर: पाठशीर्षक:

सहयोगी विद्यालय: कक्षा:

घण्टी:

सुपरीवेक्षकको उपस्थितीमा आफ्ना सहपाठीको कक्षा शिक्षण निम्न लिखित बुँदाहरूमा आफ्नो प्रतिक्रिया रेजा (√) चिन्ह लगाई व्यक्त गर्नुहोस् ।

		अत्युत्तम	उत्तम	मध्यम	निम्न	न्यूनतम
		(५)	(४)	(३)	(२)	(१)
१.	**प्रशिक्षार्थीको व्यक्तित्व**					
	(क) सफा सुग्घर					
	(ख) आत्मविश्वास					
	(ग) भाषाको शुद्धता					
	(घ) बोलीका स्पष्टता					
	(ङ) मिलनसार					
२.	**कक्षाको प्रारम्भ**					
	(क) पूर्व पाठमा आधारित					
	(ख) कक्षा व्यवस्था					
	(ग) पाठप्रति रूचि जागरण					
३.	**पाठको प्रस्तुतिकरण**					
	(क) विषयवस्तुको ज्ञान					
	(ख) विषयवस्तुको पर्याप्तता					
	(ग) उपयुक्तता					
	(घ) स्तरयुक्तता					
	(ङ) उदाहरणको उपयुक्तता					

		अत्युत्तम	उत्तम	मध्यम	निम्न	न्यूनतम
		(५)	(४)	(३)	(२)	(१)
४.	**कक्षा क्रियाकलाप**					
	(क) विद्यार्थी सक्रियता					
	(ख) कक्षा अनुशासन					
	(ग) प्रश्नोत्तरको उपयुक्तता					
५.	**कालोपाटी तथा अन्य शै.सा.को प्रयोग**					
	(क) कालोपाटीको लेखाई स्पष्ट					
	(ख) शैक्षिक सामग्रीको स्तर					
	(ग) उद्देश्य प्राप्ति सहायक					
६.	**शिक्षण विधिको प्रयोग**					
	(क) व्याख्यान					
	(ख) छलफल					
	(ग) प्रदर्शन					
	(घ) खोज विधि					
७.	**मूल्याङ्कन**					
	(क) पाठको उद्देश्य प्राप्ति					
	(ख) मूल्याङ्कन विधिको प्रयोग					
	(ग) मूल्याङ्कनद्वारा उद्देश्य प्राप्तिमा विद्यार्थीलाई सहयोग					
८.	**गृहकार्य**					
	(क) गृहकार्यको प्रयोग					

- पाठ सम्बन्धमा सामान्य टिप्पणी/सुझाव

(१)

(२)

सुपरीवेक्षकको मूल्याङ्कन तल दिइएको प्रतिक्रिया मध्ये उपयुक्तमा रेजा (√) चिन्ह लगाउनुहोस् ।
अत्युत्तम/उत्तम/मध्यम/निम्न/न्यूनतम

सुपरीवेक्षकको नाम, दस्तखत
मिति:

अवलोकनकर्ता प्रशिक्षार्थीको नाम, दस्तखत
संकेत नम्बर:
मिति:

नोट: प्रत्येक प्रशिक्षार्थीले अनिवार्य रूपमा ३ वटा सहपाठी कक्षा शिक्षण अवलोकन गर्नुपर्नेछ ।

प्रश्न निर्माण

विद्यालय अध्ययन प्रतिवेदनका लागि सामान्य निर्देशनहरू

अध्ययनको शीर्षक

....

....

....

अध्ययनका लागि बुँदाहरू

- समस्याको परिचय
- समस्याको उद्देश्य
- समस्याको विश्लेषण
- समाधानका उपायहरू
- सुझावहरू

विद्यालय अध्ययन प्रतिवेदनका लागि सामान्य निर्देशनहरू

अध्ययनको शीर्षक

....

....

....

अध्ययनका लागि बुँदाहरू

- समस्याको परिचय
- समस्याको उद्देश्य
- समस्याको विश्लेषण
- समाधानका उपायहरू
- सुझावहरू

विद्यालय अध्ययन प्रतिवेदनका लागि सामान्य निर्देशनहरू

अध्ययनको शीर्षक

....

....

....

अध्ययनका लागि बुँदाहरू

- समस्याको परिचय
- समस्याको उद्देश्य
- समस्याको विश्लेषण
- समाधानका उपायहरू
- सुझावहरू

कक्षा शिक्षण अवलोकनका सूचकहरू (Indicators)

सुपरीवेक्षक, स्वयंले कक्षा शिक्षण अवलोकन गर्दा समान्यरूपमा खाली हात निश्चित आधारमा कक्षा अवलोकन गर्नुपर्दछ । त्यस्तै प्रकारले प्रशिक्षार्थीहरूले सहपाठी कक्षा अवलोकन गर्दा निश्चित आधारमा विकसित गरिएको फारमसँग केही आधारभूत कक्षा अवलोकन सूचकहरू तल दिइएको छ । जसको आधारमा कक्षा शिक्षणको अवलोकन गर्न सरल एवं सहज हुन जान्छ:-

व्यक्तित्व सफा सुग्घर मिलनसार प्रसन्न मुहार आत्म विश्वास नेतृत्वमुखी	**पाठयोजना** पाठयोजना निर्माणमा उपयुक्त फारमको प्रयोग रूचि र आवश्यकता अनुसार उद्देश्यको निर्माण क्रमबद्धता व्यवहारिकता	**विषयहरू** पूर्व पाठको धारणा विषयवस्तुको दक्षता विषयवस्तुको संगठन पाठको क्रमबद्धता, उपयुक्तता स्तरयुक्तता उदाहरणको उपयुक्तता
शैक्षिक सामग्री उद्देश्य प्राप्तिमा सहायक स्थानीय/कम खर्चिलो सामग्रीको प्रयोग स्तरयुक्त/स्पष्ट देखिने	**शिक्षण** विद्यार्थी सक्रियता सरल एवं स्पष्ट प्रस्तुती विधिहरू क्रमबद्ध र स्तरयुक्त कक्षामा सहयोगात्मक वातावरण पाठयोजना अनुरूपको शिक्षण समयको सदुपयोगको प्रत्याभूति	**मूल्याङ्कन:** पाठको उद्देश्य प्राप्तिमा सहायक स्पष्ट क्रमबद्ध
		गृहकार्य - पाठको उद्देश्य प्राप्तिमा सहायक - रूचिकर

परिशिष्ट - छ

श्री ५ को सरकार
शिक्षा मन्त्रालय
शैक्षिक जनशक्ति विकास केन्द्र
प्राथमिक शिक्षक तालिम केन्द्र
....

कक्षा शिक्षण मूल्याङ्कन फारम

प्रशिक्षार्थीको नाम: **एकाई:**
संकेत नम्बर: **पाठ:**
सहयोगी विद्यालय: **घण्टी:**

मिति	विषय	वि.सं.	व्यक्तित्व	पाठ योजना	शैक्षिक सामग्री निर्माण र प्रयोग	प्रस्तुतीकरण	मूल्याङ्कन	जम्मा	कुल	कै.
			(१)	(३)	(४)	(४)	(१)	(१३)		

सुपरीवेक्षकको नाम र दस्तखत
मिति: ....

परिशिष्ट - ज

श्री ५ को सरकार

शिक्षा मन्त्रालय

शैक्षिक जनशक्ति विकास केन्द्र

प्राथमिक शिक्षक तालिम केन्द्र......................

अभ्यास शिक्षण अन्तिम मूल्याङ्कन फाराम

क्र.सं.	प्रशिक्षार्थीका नाम	स.विद्यालय को नाम	कक्षा शिक्षण मूल्याङ्कन	प्रश्न निर्माण	सहपाठी कक्षा अवलोकन	अतिरिक्त क्रिया-कलाप	विद्यालय प्रतिवेदन	सामुदायिक कार्य	जम्मा	कै.
			१३	२	३	२	३	२	२५	
१										
२										
३										
४										
५										
६										
७										
८										
९										
१०										

सुपरीवेक्षकको नाम र दस्तखत

मिति: ....